

Впровадження в навчальний процес у вищому навчальному педагогічному закладі спеціального курсу «Організація дозвілєвої діяльності старшокласників у школі (майстер-клас)», програма якого передбачає озброєння студентів знаннями, уміннями та навичками організації дозвілєвої діяльності старшокласників на основі аксіологічного підходу до виховання, значно підвищує ефективність навчального процесу. Готовність студентів до цього виду педагогічної діяльності вимірюється сформованими поняттями про діагностично-аналітичний, конструктивно-проективний та комунікативно-організаційний компоненти організації виховного процесу. Такі студенти свідомо виконують роботу класного керівника, використовуючи свій творчий та індивідуальний потенціал.

Перспективи подальших розробок даної проблеми вбачаємо в наскрізному вивченні методики організації дозвілєвої діяльності учнів школи протягом всього навчання у вищому педагогічному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слостенин В.А., Чижаківа Г.И. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
2. Пича В. М. Ваше свободное время. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 207 с.
3. Воловик А.Ф. Введение в интерес. – М.: Советская Россия, 1983. – 245 с.
4. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля: Підручник. – Харків: ХДАК, 1999. – 332с.
5. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.С. Рапацевич – Мн.: Современное слово, 2001. – 928 с.

УДК 159.9:398.21

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЗКИ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Бурчик О.В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті подається аналіз дослідження казки в психологічному аспекті. Дослідження проводиться із застосуванням принципу історизму, враховуючи сучасний контекст використання поняття казкотерапія в педагогіці та психології.

Ключові слова: казкотерапія, терапія, діагностика, корекція.

Бурчик Е.В. ИССЛЕДОВАНИЕ СКАЗКИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье представлен анализ исследования сказки в психологическом контексте. Исследование проводится с применением принципа историзма, принимая во внимание современный контекст использования понятия сказкотерапия в педагогике и психологии.

Ключевые слова: сказкотерапия, терапия, диагностика, коррекция.

Burchik H. THE RESEARCH OF FAIRY-TALE IN A PSYCHOLOGICAL CONTEXT / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article represents the analysis of researching fairy-tale in a psychological context. Research is conducted with the use of principle of historical method, taking into account the modern context of the use of this notion in pedagogy and psychology.

Key words: the fairy-tale therapy, therapy, diagnostics, correction.

На тлі активного формування та розвитку гуманістичної парадигми в освіті та навчанні в сучасній психологічній та педагогічній науці увага науковців все частіше приділяється створенню нових ефективних та дієвих систем навчання, виховання та розвитку особистості загалом та особистості дитини зокрема. Адже в сучасних умовах політичних, економічних та культурних трансформацій гармонійне виховання та всебічний розвиток особистості набувають особливого значення. В основі української системи виховання лежить давня педагогічна традиція нашого народу. Досвід таких видатних педагогів, як В. Сухомлинський, І. Огієнко, О. Духнович, Г. Ващенко, допомагає сучасним педагогам розробити ефективні та дієві системи виховання. Завдання педагога в цьому випадку полягає у створенні таких навчальних та виховних ситуацій, які б сприяли максимальному розкриттю здібностей дитини та стимулювали її внутрішні можливості до саморозвитку. Одним із ефективних шляхів вирішення цього завдання може бути, на нашу думку, застосування психологом казкотерапії – методу, *"який використовує форму казки для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості та взаємодії з оточуючим світом"* [1, 7].

Джерелами концепції казкотерапії стали роботи Е. Берна, Б. Беттельхейма, Л. Виготського, Д. Ельконіна, М. Осоріної, Н. Пезешкяна, Е. Романової, В. Сухомлинського. Дослідженням казки в контексті психологічної науки займалися Б. Беттельхейм, В. Пропп, Д. Родарі, М.-Л. фон Франц, К. Естес, К. Юнг та ін.

На сьогодні не досить розробленим є дослідження використання казки в психологічній науці. Саме тому мету написання цієї статті ми вбачаємо в узагальненні та систематизації досліджень казкового матеріалу в психологічному аспекті. Аналіз проводиться із застосуванням принципу історизму, враховуючи сучасний контекст використання поняття казкотерапії в педагогіці та психології.

Дослідження міфів і казок в психологічному, глибинному аспекті пов'язане з іменами К.-Г. Юнга, М.-Л. фон Франц, Б. Беттельхейма, В. Проппа та ін. Але цікавість до збирання та дослідження чарівних казок та міфів була притаманна людству ще із часів розквіту давньої Єгипетської цивілізації. Записані казки були знайдені на єгипетських папірусах та кам'яних стелах, що свідчить про традицію трьохтисячолітньої давнини. Як зазначає М.-Л. фон Франц, у діалогах Платона були знайдені свідчення того, що в давні часи жінки розповідали своїм дітям символічні повчальні історії, а, отже, вже тоді чарівні казки використовувалися для розвитку та виховання дітей. Найбільш вражаючим є той факт, що мотиви казок часів античності, а, за свідченнями деяких учених, і творів 25-тисячолітньої давнини, дійшли до нас практично в незмінному вигляді. Прикладом цьому може служити казка „Амур і Психея”, яку записав філософ та письменник 2 ст. н.е. Апулей. За словами М.-Л. фон Франц, мотив цієї казки в сучасній фольклористиці відноситься до *„казкового сюжетного типу про красуню та чудовисько... Із цього можна зробити висновок, що цей тип казки (про жінку, яка рятує свого коханого в образі звіра) існує принаймні дві тисячі років, причому у незмінному вигляді."* [2, 3]. Для нас це свідчення цікаве передовсім тому, що вказує на схожість психіки людства. Адже, як зазначає Д. Соколов [3], що ще може поєднувати людей різних часів та різних континентів, як не схожість глибинних архетипів колективного несвідомого?

Інтерес науковців до чарівної казки виник лише у XVIII сторіччі. Із цього часу активізується не лише процес збирання та записування фольклорних казок (брати Якоб та Вільгельм Грімм, Шарль Перро), але й здійснюються спроби інтерпретації їх змісту. У XIX столітті між дослідниками казкового матеріалу точилися дискусії щодо питання подібності більшості мотивів казок, відомих у різних куточках світу. Дослідники виділяють три основні версії походження казкових мотивів та сюжетів. За першою, "індійською версією", якої дотримувався Т. Бенфей, батьківщиною всіх основних сюжетів та образів казок є Індія, звідки пізніше ці сюжети й розповсюдилися Європою.

Прихильники другої, "вавілонської версії" (А. Йенсен, Х. Вінклер, Е. Штукен) стверджували, що батьківщиною всіх казок є Вавілон, а *"проміжним пунктом на їх шляху до Європи був півострів Мала Азія"* [4, 45]. Третя версія, "версія багатьох центрів" обстоює ідею виникнення казок у різних країнах. Її дотримувалися представники так званої "фінської школи", заснованої К. Кроном та А. Аарне.

Суперечливими були погляди дослідників і щодо питання інтерпретації казкових сюжетів та їх смислового наповнення. На етапі збирання та дослідження казок здійснювалися численні спроби розробити певну схему, узагальнену структуру казки. Одному з перших це вдалося зробити російському лінгвісту В. Проппу [5]. Ми включаємо його ім'я в розгляд цього питання, оскільки розроблена ним структура чарівної казки й досі використовується дослідниками різних галузей наукового знання, зокрема й психологами, які працюють з казкою. Особлива заслуга вченого полягає в тому, що він одним із перших здійснив комплексне, глибоке дослідження величезного масиву казок різних народів світу (зокрема чарівних слов'янських казок) і визначив їх цінність не лише як цікавого для прочитання літературного матеріалу, але і як відображення давніх міфів та ритуалів, що супроводжували життя наших пращурів і формували їхній світогляд.

Вихідним положенням В. Проппа стало положення про те, що казка зберегла сліди зниклих форм соціального життя і є яскравим прикладом первісного мислення. Для нас це положення цікаве передовсім тому, що казка може надати для дослідників особистості унікальний матеріал про закономірності історичного розвитку мислення людини. На основі знання цих закономірностей можна з певною мірою достовірності пояснити причини поведінки тієї чи іншої людини чи навіть спрогнозувати її дії.

Одним із питань, яке ставив перед собою В. Пропп і вирішення якого, на нашу думку, допоможе в розумінні психологічного потенціалу казки, є питання про те, як казка стала оповідним жанром, тобто, якщо вона відображала соціальне життя наших пращурів через відображення вірувань та обрядів, то навіщо було про це оповідати. За словами В. Проппа, первісні казки різних народів в основному відображали уявлення первісної людини про смерть, а найдавнішою основою казки є цикл ініціації – символічного обряду „помирання” однієї сутності людини і „народження” іншої (наприклад, народження дитини жінкою чи перехід від хлопчика до чоловіка). Обряд ініціації супроводжувався розповіданням, а частіше інсценуванням казки, у якій *„розкривався сенс тих подій, які здійснювалися”* [5, 355]. Функцією казки в цьому випадку було підготувати людину до такого обряду, розповісти про те, як через цей обряд проходили його попередники. Чи не цю функцію виконує казка й сьогодні? Звісно, вона вже нікого не готує до обряду в його первісному значенні, але значною мірою допомагає не лише дитині пройти етап соціалізації, але й дорослій людині знайти прийнятні варіанти рішень у різних життєвих ситуаціях тощо.

Важливою частиною казки є те, що впродовж розгортання її сюжету відбувається певна трансформація: слабкий герой, проходячи через різні випробування, врешті-решт стає сильним та самодостатнім. За термінологією К. Юнга [6], така трансформація являє собою процес індивідуації, протягом якої вже сформована свідомість повертається до свого підсвідомого, з якого черпає енергію, збагачується новими знаннями. Показовим у цьому процесі, за словами Д. Соколова [3], є те, що дитина тягнеться вперед, а доросла людина ніби повертається назад у дитинство, що дозволяє особистості стати більш гармонійною та самодостатньою.

Повертаючись до структури чарівної казки, розглянемо поняття „функція”, яке використав В. Пропп, і яке, за його словами, означає дію героя чи персонажів, що певною мірою визначає хід сюжету казки. В. Пропп виділив 31 функцію діючих осіб. Ці функції, за словами дослідника, є стійкими незалежно від того, ким вони

виконуються, на їх основі створюються основні складові частини казки, їх число є обмеженим, а послідовність завжди однаковою. Звісно, не всі функції наявні в кожній казці, але кількість їх завжди обмежена числом 31, а порядок є незмінним.

Важливим етапом у розвитку теоретичного вчення про казку, міф є праці психологів З. Фрейда, К. Юнга. З. Фрейд був першим, хто відкрив і досліджував символічну природу казки: "Ми вже знаємо, що міфи та казки, прислів'я та пісні, мова уяви використовують одні й ті самі символи" [7, 168]. Зокрема, вчений використовував символізм казок для інтерпретації сновидінь.

К. Юнг вважав, що аналіз казок дає можливість дослідити анатомію психіки людини, базовими компонентами якої є архетипи. У роботах К. Юнга архетип тлумачиться як елементарний образ, який є „*фігурою-демоном, людиною чи подією, яка в процесі історії повторюється там, де вільно проявляється творча фантазія. Якщо ми будемо досліджувати ці образи більш детально, то з'ясуємо, що вони є певною мірою узагальненням рівнодіючої численних типових досвідів ряду поколінь*” [8, 57]. На думку К. - Г. Юнга, архетипи не тільки розповсюджуються через мову, традиції, міграцію, вони можуть виникати спонтанно в будь-який час і в будь-якому місці без зайвого втручання. Це свідчить про те, що „*кожна душа містить неусвідомлені розумом форми, які є активно діючими установками, ідеями., що зумовлюють наші думки, почуття та дії і постійно на них впливають*” [6, 124]. Інколи під архетипами розуміють також несвідомо сприйняті мотиви або універсально розповсюджені сюжети.

Цінною для нас є думка про те, що саме казка відображає функціонування архетипів. За словами К.Г. Юнга, саме у „*міфах і казках, як і в сновидіннях, душа розповідає свою власну історію, і архетипи взаємодіють у своєму природному полі*” [6, 289].

Ідеї К. - Г. Юнга стосовно функціонування архетипів у міфах та казках розвиває М. - Л. фон Франц [2]. Зокрема, у своїй роботі „Психологія казки” дослідниця вказує на те, що казки (чарівні) являють собою „*безпосереднє відображення психічних процесів колективного несвідомого... В казках архетипи постають у найбільш простій, чистій та короткій формі, дякуючи цьому архетипічні образи дають нам ключ для осмислення процесів, що відбуваються у колективній психіці*” [2, 3]. Розмежовуючи значення казок та міфів, М. - Л. фон Франц вказує на важливість саме казок, оскільки вони несуть значно менше культурних та національних нашарувань, а, отже, „*з більшою ясністю відображають базисні патерни психіки*” [2, 3]. Багато років досліджуючи особливості створення, функціонування та використання казок, дослідниця доходить висновку, що у всіх чарівних казках і у всіх різноманітних проявах описується один і той самий феномен, який К. Юнг називав Самістю (Self). Погоджуючись із концепцією К. Юнга стосовно того, що архетипи є такими психічними феноменами, значення яких неможливо перекласти на мову мислення, М. - Л. фон Франц робить висновок: „*Таким чином, чарівна казка сама і є своїм найкращим поясненням...*” [2, 3]. Саме поясненню, інтерпретації чарівних казок і присвятила дослідниця свою книгу. Зокрема вона виокремила чотири основні функції свідомості, за допомогою яких можна інтерпретувати казки, це:

- мислення – основна увага спрямована на дослідження структури казки та способів, якими пов'язані всі мотиви;
- почуття - основна увага спрямована на дослідження зв'язків мотивів казки із ієрархією цінностей;
- відчуття - основна увага спрямована на дослідження символів казки та розгорнуте пояснення кожного з них;
- інтуїція - основна увага спрямована на інтерпретацію сукупності символів в їх єдності.

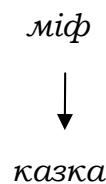
Найбільш повною, звісно, є інтерпретація із залученням всіх чотирьох функцій.

У своєму дослідженні М. - Л. фон Франц також звертає увагу і на походження чарівних казок. Її гіпотеза полягає в тому, що джерелом більшості фольклорних чарівних казок є місцеві легенди, розповіді про різні дива та парапсихологічні явища, які „*виникають у вигляді звичайних галюцинацій у наслідку вторгнення архетипічних образів із колективного несвідомого*” [2, 11]. Отже, можна зробити висновок, що казка являє собою своєрідну форму місцевої легенди, абстрагованої від культурного контексту і представленої у більш сконденсованому, схематичному вигляді. Окремим і важливим на думку дослідниці є питання про відмінність між міфами, легендами і казками. Це питання цікавило також багатьох дослідників (психологів, лінгвістів, фольклористів тощо), між якими точилися свого часу бурхливі дискусії. У схематичному вигляді погляди на первинність походження казок, легенд та міфів можна представити таким чином:

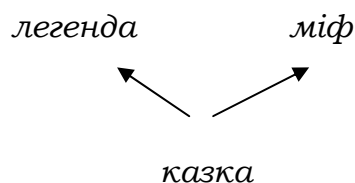
I варіант. Місцева легенда, узагальнюючись та конденсуючись, поступово стає казкою, яка, у свою чергу, збагачується та піднімається до літературного рівня, стаючи міфом.

II варіант. Казки є міфом, який збіднів та виродився. Спочатку існували лише міфи, але з плином часу залишки міфів збереглися у формі казок.

III варіант. Казка є базисом, на основі якого формуються міфи та легенди різних часів та різних народів.

М. - Л. Фон Франц, пояснюючи цей факт зазначає, що „чарівна казка схожа на море, а саги та міфи подібні до хвиль на його поверхні: казка то „підіймається”, щоб стати міфом, то „опускається”, знову перетворюючись на чарівну казку” [2, 12]. Це припущення є логічним підтвердженням думки дослідниці про те, що чарівні казки є своєрідною базисною основою, скелетом психічної структури підсвідомого. З іншого боку, міфи є ближчими до свідомості особистості та культурно-історичних даних, однак, відбиваючи специфічні особливості певної нації в певний історичний період, міф при цьому „втрачає частину свого загальнолюдського значення” [2, 12].

Однією з основних у психоаналітичній інтерпретації казок є праця Б. Беттельгейма "Використання зчарування". Вчений провів ґрунтовне дослідження ставлення дітей до казок. Особливий акцент було зроблено на терапевтичній цінності казки, автор також здійснив аналіз найпопулярніших казок, довівши, що кожна із них відображає певні конфлікти, пов'язані із віковим розвитком дитини. За Б. Беттельгеймом, символічне

значення казки можна інтерпретувати на трьох рівнях: перший рівень являє собою репрезентацію значимих процесів у житті дитини; другий рівень – репрезентацію досвіду особистості; третій - репрезентацію внутрішніх процесів (Ід, Его, Супер-Его).

Отже, з точки зору юнгіанської аналітичної психології все, що відбувається в казці, є внутрішньоособистісним психологічним процесом, у якому всі частини (герої, предмети, події) являють собою різні частини особистості. Герої казок у цьому випадку часто є втіленням архетипів, усталених, універсальних образів, виділених К. Юнгом.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки використання казки з метою діагностики, корекції, та розвитку особистості реалізується в контексті методу казкотерапії. Застосування цього методу дозволяє послуговуватися набутиим у ході історичного розвитку людства досвідом для інтеграції особистості, для розширення і вдосконалення взаємодії людини з навколишнім світом. Основним принципом казкотерапії є цілісний, духовний розвиток людини (дитини, підлітка, дорослого), можливість створення сприятливого ґрунту для становлення цілісної, творчої особистості.

Потужна хвиля розвитку казкотерапії на наукових засадах пов'язана, передовсім, з іменами російських психологів Т. Зінкевич-Євстигнєєвої та Т. Грабенко. За їх участі у 1997 році був створений Інститут казкотерапії в Санкт-Петербурзі. Співробітники інституту узагальнили відомості щодо використання казки в психолого-педагогічній роботі та розробили різноманітні форми роботи з казками, об'єднали в комплексну казкотерапію з метою діагностики, корекції та розвитку особистості. Психологи-казкотерапевти використовують у своїй роботі не тільки і не стільки класичні літературні казки, а й спеціально створені терапевтичні, психокорекційні та розвиваючі казки. Продуктивним, на думку дослідників, є також поєднання методу казкотерапії з арт-терапією, музикотерапією, ляльковою терапією, пісочною терапією тощо. На перший погляд може здатися, що казкотерапія придатна лише для роботи з дітьми, але це не так. На сучасному етапі метод казкотерапії успішно застосовується при роботі з важкими онкологічними хворими, підлітками із труднощами у вихованні, дорослими людьми, які з тої чи іншої причини опинилися в кризовому життєвому становищі. Напрямок казкотерапії на сьогодні є ще недостатньо розробленим і потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Проаналізувавши основні дослідження казки у психологічному контексті, можемо зробити висновок, що використання казки в сучасній психологічній науці має достатнє наукове підґрунтя і є перспективним та цілком виправданим. Дослідження лінгвіста В. Проппа та представників юнгіанської психологічної школи стали основою створення дієвого методу діагностики, корекції та розвитку особистості - казкотерапії, який успішно використовується психологами сучасності. Перспективним, на нашу думку, є розвиток казкотерапії в напрямку застосування її при роботі з дорослими, а також виховання нових спеціалістів у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стишенок И. В. Сказка в тренинге: коррекция, развитие, личностный рост. – СПб.: Речь, 2005. – 144 с.
2. М. - Л. фон Франц. Психология сказки. – СПб.: БСК, 1998. – 467 с.
3. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия. – М.: ЭКСМО-Пресс, 1996. – 234 с.
4. Вачков И. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку. – М.: Ось-89, 2001. – 144 с.
5. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. – Л.: Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1986. – 480 с.

6. Юнг К. - Г. Душа и миф. Шесть архетипов. – Минск: Харвест, 2004. – 400с.
7. Фрейд З. Толкование сновидений. – М.: ЭКСМО, 2002. – 608 с.
8. Юнг К. – Г. Проблемы души нашего времени. – М.: Канон, 1994. – 320 с.

УДК 378.147:[008:004]

ЩОДО ПРОБЛЕМИ “ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ” ТА “ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ”

Волкова Н.В., аспірант

Криворізький державний педагогічний університет

Стаття розкриває проблему “інформаційної культури” та “інформаційної грамотності” в умовах стрімкого розвитку інформатизації суспільства.

Ключові слова: інформаційна культура, інформатизація суспільства, інформаційна грамотність, інформація.

Волкова Н.В. ОТНОСИТЕЛЬНО ПРОБЛЕМЫ «ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ» И «ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ» / Криворожский государственный педагогический университет, Украина.

Статья раскрывает проблему “информационной культуры” и “информационной грамотности” в условиях стремительной информатизации общества.

Ключевые слова: информационная культура, информатизация общества, информационная грамотность, информация.

Volkova N. ABOUT THE PROBLEM OF “INFORMATION CULTURE” AND “INFORMATION COMPETENCE” / Kryvyi Rih State pedagogical university, Ukraine.

The article is about the problem of “information culture” and “information competence” of a personality in the conditions of swift informatization of the society.

Key words: information culture, information competence, informatization of the society, information.

Розбудова незалежної Української держави, модернізація економіки, орієнтація на кращі світові зразки якості вимагає великих зусиль всього суспільства. Відповідно до нових суспільно державницьких і культурно-професійних завдань різко зростає роль інформації в суспільстві, виробництві, науці, освіті. Хто володіє інформацією, володіє світом – цей крилатий вислів є метафорою ХХІ століття.

Серед визначених тенденцій нашого суспільного розвитку виділяється та, що наша держава в сучасних умовах приєднується до світового інформаційного суспільства (інформаційної цивілізації) - суспільства, у якому діяльність людей здійснюється на основі послуг, що надаються за допомогою засобів електронного зв'язку та комп'ютерних технологій. Тобто інформаційне суспільство визначається зростанням ролі інформації в соціальних відносинах, швидкістю її опрацювання за рахунок електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки та впровадженням заснованих на ній нових інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя [5, 38].

Це підтверджується прийняттям ряду законодавчих і підзаконних актів вищих органів державної влади. Серед законодавчих актів чільне місце займають Закони України “Про інформацію”, “Про захист інформації в автоматизованих системах”, “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, “Про Національну програму інформатизації” тощо.

У наш час практично не можна назвати сферу людської діяльності, яка б не зазнала б залежності від ринку інформації і не мала б потреби у використанні новітніх інформаційних технологій.